

Domnevni storilec kot vir operativnih in dokaznih informacij

Darko Maver*

Problematika osebnih dokazov, osebnih dokaznih sredstev ali osebnih virov operativnih in dokaznih informacij je eno najbolj spornih, občutljivih, pa tudi pomembnih področij kriminalistične in procesnopravne teorije in prakse, ki že od nekdaj buri duhove in sproža polemike, pogojuje različna stališča in mnenja ter ustvarja docela nasprotujoče si predloge in zahteve.

Tudi v zadnjem času se je v primerih Janša, Tasić, Borštner, pri sojenju udeležencem v Paraćinski zadevi, v Agrokomerčevi menični aferi in še nekaterih drugih kazenskih postopkih pokazalo, kako vedno znova stopa v ospredje vprašanje vloge in pomena izjav, ki jih domnevni storilci dajejo organom odkrivanja, pregona in sojenja, vprašanje ustreznosti sedanje pravne ureditve, problem zavarovanja pravic osumljenцев, obdolžencev in obtožencev ter druga vprašanja v zvezi s t. i. osebnimi dokazi. Tudi zato namenjamo tem vprašanjem v pričujočem prispevku nekaj več pozornosti, pri čemer izhajamo iz širšega pogleda na vlogo personalnih dokazov v predkazenskem in kazenskem postopku.

Zgodovina kazenskega procesnega prava in kriminalistike je močno povezana z različno vlogo in pomenom izjav oseb, ki so bile tako ali drugače udeležene v kaznivem dejanju, bodisi kot storilci, žrtve, očividci ali pričé dogodka. Če je bilo v nekem obdobju objektivno gledano nujno, da so lahko resnico o preteklem dogodku ugotavljali predvsem s pomočjo personalnih virov informacij (ker drugih možnosti dokazovanja skorajda ni bilo), je presenetljivo, da se kasneje, kljub intenzivnemu razvoju znanosti in tehnike (in s tem tudi kriminalistične tehnike) ter deklarativnim trditvam o pomembnosti materialnih dokazov, praksa ni bistveno spremenila. Čeprav številni pisci (kriminalisti in procesualisti) poudarjajo vedno večji pomen stvarnih dokazov oz. materialnih virov informacij, v praksi še vedno prevladujejo osebni dokazi, zlasti še priznanje obdolženca (osumljenca, obtoženca), ne glede na že dolgo znano nezanesljivost tovrstnih dokazov. Toda, kaj sploh so personalni dokazi, kakšen je njihov pomen za postopek in še zlasti, kakšen je pomen izjav domnevnega storilca za njegovo usodo v kazenskem postopku?

* Darko Maver, diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti, docent za kriminalistiko, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, Ljubljana.

1. Nekatere pojmovne opredelitve

Predno se podrobneje lotimo obravnavanja značilnosti personalnih virov informacij, njihovih pozitivnih in negativnih lastnosti in njihovih vloge v procesu ugotavljanja resnice o kaznivem dejanju v okvirih predkazenskega in kazenskega postopka, je potrebno opredeliti in pojasniti sam pojem »osebni viri operativnih in dokaznih informacij« in utemeljiti njegovo uporabo, saj se doslej v slovenski in jugoslovanski kriminalistiki ta izraz ni pogosteje uporabljal.¹

Predvsem moramo razmejiti pojme »dokazi«, »dokazna sredstva«, »viri dokazov« in »operativne in dokazne informacije«, ker zaradi mešanja njihovega pomena in vsebine prihaja do nesporazumov in nejasnosti, nepreciznosti in sporov, tako v teoriji kot praksi preiskovanja.²

Tako npr. Bayer meni, da je dokaz vir, na podlagi katerega se je nekdo prepričal o obstoju ali neobstoju nekega dejstva, ki ga on sam ne more ugotoviti neposredno z lastnim zaznavanjem.³ S tem v zvezi je značilna piščeva delitev načinov spoznavanja dejstev v kazenskem postopku na lastno opazovanje in spoznavanje dejstev ter dokazovanje. Podobno stališče zavzema Krapac,⁴ pa tudi Ačimović. Slednji piše: »Z opazovanjem in mišljenjem sodniki spoznavajo dejstva in se s tem lahko prepričajo o pravnorelevantnih (odločilnih) dejstvih. Najštevilnejši in najvažnejši viri spoznavanja v kazenskem postopku so dokazi. Pojem dokazov je mogoče predvsem razumeti tudi kot dokazni vir ali dokazno sredstvo.«⁵ Dimitrijević obravnava dokaz kot »dejstvo o resničnosti ali neresničnosti spornega dejstva«,⁶ Vasiljević pa kot »vsako osnovo ali razlog, ki govori o resničnosti nekega pomembnega dejstva v postopku.«⁷ Vsi

¹ Pojem »operativne in dokazne informacije« je prvi pri nas uporabil Vodinec. Glej: Kriminalistika: odkrivanje i dokazivanje, s. 20 in drugje.

² To opažamo tudi pri študentih pravne fakultete, ki pogosto uporabljajo napačne ali neprecizne izraze na izpiti, v diplomskih nalogah in podobno. Tako npr. trdijo, da poligraf v našem kazenskem postopku ni »dokaz«, je pa »dokazno sredstvo«, da je prisotnost na kraju dejanja indic, ne pa dokaz, itd.

³ Bayer, V.: Jugoslovensko krivično procesno pravo. II. knjiga, s. 28.

⁴ Krapac, D.: Neposredni i posredni dokazi u krivičnom postupku, s. 8.

⁵ Ačimović, M.: Sudska psihologija, s. 137.

⁶ Dimitrijević, D.: Krivično procesno pravo, s. 184.

navedeni pisci pojmujejo dokaze kot enega (ob enem tudi najpogostejšega) od načinov spoznavanja dejstev o kaznivem dejanju in storilcu.

Vendar pa dokaz, dokazno sredstvo in vir dokazov niso sinonimi za isto stvar kot to napačno menijo posamezni pisci. Pritrditi gre Vodineliću, ko pravi: »Velika neskladnost in raznovrstnost pogledov pri določanju pojmov ‚dokazno sredstvo‘, ‚dokazni vir‘ in ‚dokaz‘ sama po sebi otežuje in zamegljuje zaznavanje že tako zapletenih problemov in njihovo reševanje v dokazni teoriji.«⁸

Vodinelić meni, da je treba razlikovati pojem »dokazno sredstvo« od pojma »dokazni vir«.⁹ »Vir« namreč pomeni objekt, iz katerega nekaj izhaja, zato npr. ogled kraja dejanja, zaslišanje priče ali osumljenca ipd. ne more biti ne vir dokazov ne sam dokaz. »S samim ogledom — kot takim — se ne dokazuje ničesar, pač pa je pomemben njegov izid: odkritje in razlaga najdenih sledov in predmetov kaznivega dejanja.«¹⁰ Podobno je tudi pri zaslišanju priče ali obdolženca: Samo zaslišanje je le način zbiranja dokazov, metodika pridobivanja dokazov, ki so vsebovani v izjavi zaslišanega in zabeleženi v zapisniku o zaslišanju. **Dokazni vir** je torej stvar ali oseba, iz katere izhajajo dokazi oziroma **dokazne informacije, dokazno sredstvo** pa je v bistvu metodika zbiranja dokazov.¹¹

Vodinelićeva definicija je pomembna tudi zato, ker priznava delitev dokazov na stvarne in osebne, hkrati pa pojmu dokaza dodaja še en važen element — procesno obliko: »**Dokaz je kazensko pravno relevantna informacija, ki je vsebovana v osehah ali stvareh in je pridobljena na način in s sredstvi, ki jih določa kazensko procesno pravo.**«¹² (Podčrtal D. M.)

Delitve dokazov na osebne in stvarne pa ne priznavajo vsi procesualisti in kriminalisti, nekateri jo celo odločno zavračajo kot nepotrebno in napačno.¹³ Takšna odklonilna stališča lahko izhajajo iz splošne gnoseološke teorije, ki jo sprejema avtor (npr. Bayer), ali iz drugih posebnih razlogov. Naše stališče je, da je delitev

na stvarne in osebne dokaze koristna in potrebna.

Dokaz je v **pravnem** pomenu lahko le tista informacija, ki je pridobljena na procesno dopusten način, zato ni mogoče med dokaze uvrščati tistih dejstev, ki so sicer lahko dokazi v **logičnem** smislu, vendar niso zbrani v skladu z določbami Zakona o kazenskem postopku: bodisi, da jih zakon izrecno prepoveduje (npr. s silo ali grožnjo pridobljena izjava zaslišanega), ali pa jih ne priznava kot dokaze (npr. izjava osumljenega organom za notranje zadeve). Prav za slednje nekateri zato uporabljajo izraz »**neformalni dokazi**«.¹⁴ Zakon sicer o tem ne govori, takšno razlikovanje se je pojavilo le v procesni teoriji in ima tudi svoje praktično izhodišče.

Avtor te delitve, Vladimir Bayer, je imel v mislih predvsem osebne dokaze, zlasti izjavo osumljenca organom za notranje zadeve, toda delitev je primerna tudi za druge vrste dejstev v kazenskem postopku. Dokazi v formalnem smislu so dokazi, ki jih organi kazenskega postopka zbirajo v skladu s procesnimi predpisi in imajo zato dokazni pomen, medtem ko se neformalni dokazi (ali dokazi v spoznavnem in logičnem smislu) ugotavljajo na neprocesni način (navadno gre pri tem za operativno taktična dejanja organov za notranje zadeve). Čeprav je torej delitev na »formalne« in »neformalne« dokaze utemeljena, se nam vendarle s kriminalističnega zornega kota ne zdi povsem primerna, saj se npr. lahko nek »neformalen« dokaz kasneje spremeni v »formalnega« (npr. izjavo organom za notranje zadeve osumljenec ponovi preiskovalnemu sodniku), pa čeprav gre za isti dokaz, dokazni vir in dokazno sredstvo.

Da bi se izognili zgoraj navedenemu dvomu oz. delitvi na »formalne« in »neformalne« dokaze, se pridružujemo Vodinelićevemu stališču, ko namesto omenjenih pojmov uporablja izraz »**operativna in dokazna informacija**«¹⁵ ter celotno kriminalistiko opredeljuje kot znanost, ki preučuje zakonitosti nastanka, zbiranja, preučevanja, ocenjevanja in uporabe operativne in dokazne informacije.¹⁶

Ključni pojem, ki ga bomo uporabljali, je torej »**kriminalistična informacija**«, ki je lahko operativna (če je zbrana na neprocesni način) ali dokazana (če je pridobljena v skladu z določili

⁷ Vasiljević, T.: Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, s. 292.

⁸ Vodinelić, V.: Kriminalistika: odkrivanje i dokazivanje, s. 1099.

⁹ Prav tam, s. 1099.

¹⁰ Prav tam, s. 1099.

¹¹ Prav tam, s. 1100.

¹² Prav tam, s. 1111.

¹³ Npr. Bayer, op. cit. s. 29, Belkin, R. S.: Sobi- ranie, issledovanie i ocenka dokazatel'stv, s. 27 idr.

¹⁴ Bayer, V. cit. po Stanković, Procesni položaj okrivljenika u prvostepenom postupku savremenog jugoslovenskog krivičnog postupka, s. 87.

¹⁵ Vodinelić, op. cit. s. 20.

¹⁶ Prav tam.

ZKP), med predkazenskim in kazenskim postopkom pa se lahko spreminja in zajema različne oblike. Glede na takšno opredelitev dokazov oz. informacij gre pojmovati tudi vire informacij, ki so lahko osebni viri (če informacija izhaja od oseb) ali stvarni viri (če je informacija vsebovana v predmetu, stvari ali situaciji).

2. Značilnosti osebnih virov kriminalističnih (operativnih in dokaznih) informacij

Potem, ko smo opredelili temeljne pojme, se postavlja vprašanje, kakšne so splošne značilnosti osebnih virov kriminalističnih informacij, še zlasti katere so njihove prednosti in pomanjkljivosti, kako jih je mogoče klasificirati in kakšen je njihov pomen v postopku spoznavanja in ugotavljanja resnice o kaznivem dejanju in storilcu.

V literaturi smo zasledili različne poglede na ta vprašanja. Od tistih, ki osebnim dokazom pripisujejo posebno pomembnost in sodijo, da »inteligentno in večče zasliševanje daje osnovo za rešitev 99 % vseh kazenskih primerov«,¹⁷ do takšnih, ki menijo, da so tovrstni dokazi pomembni zlasti za ugotavljanje subjektivnih elementov kaznivega dejanja (krivda, motiv, osebnost udeleženca),¹⁸ pa do povsem odklonilnih, češ da zaslišanje (predvsem osumljenca) sploh ni pomembno za uspešno preiskovanje.¹⁹

Verjetno ne gre posploševati in poudarjati le pozitivnih ali negativnih strani, še manj pa zanikati smiselnosti delitve na osebne in stvarne dokaze, kajti vsaka vrsta ima svoje značilnosti, pa tudi prednosti in pomanjkljivosti, ki jih je treba poznati in upoštevati ter se tako izogniti morebitnim napakam.

Tudi glede praktične uporabnosti osebnih virov dokazov in njihove razširjenosti v praksi preiskovanja ni enotnih pogledov. Vodinec npr. trdi, da so med vsemi viri informacij v praksi najpogosteje zastopani osebni viri informacij (razgovori v smislu 151. člena ZKP), dosti manj pa stvarni viri, zlasti sledovi.²⁰ Po piščevem mnenju takšno stanje ne ustreza dejanski razširjenosti virov informacij (operativnih in dokaznih) v naravi, kar pomeni, da imajo preisko-

valni organi probleme tudi pri iskanju in uporabljanju teh virov.

Prav gotovo je največja značilnost osebnih virov dokazov njihova neposrednost. Pri razlagi izjav, ki jih dajejo očitvidci dejanja, žrtev ali sam storilec, je potrebno ugotavljati le verodostojnost same izjave (ali je resnična ali ne), niso pa potrebne logične operacije sklepanja kot npr. pri posrednih dokazih. Čeprav to dejstvo samo po sebi ne zagotavlja večje zanesljivosti spoznanja, pripisujejo osebnim dokazom (če gre za neposredne dokaze) vendarle večjo spoznavno vrednost kot stvarnim. To kaže tako teorija (glej npr. doktorsko disertacijo D. Krapca) kot tudi praksa. Če priča izjavi, da je dejanje potekalo tako in tako, potem je preiskovalnim organom neposredno jasno, kako je potekalo dejanje in ni potrebno dodatno sklepanje in razmišljanje o pravnorelevantnem dejstvu. Treba je le ugotoviti in preveriti, ali je izjava resnična. Pri posrednem dokazu (osebnostnem ali stvarnem) je položaj nekoliko drugačen: sama ugotovitev (npr. prstni odtis na kraju dejanja, ki dokazuje prisotnost neke osebe na tem kraju, ali izjava priče, da je videla, kako osumljeni beži s kraja dejanja) nekega dejstva še ne zadostuje za spoznanje pravnorelevantnih dejstev, potrebno je še logično sklepanje (če je bila oseba prisotna na kraju dejanja je lahko storilec, saj mora biti storilec vedno prisoten na kraju dejanja; ena od oseb, ki so bile na kraju dejanja, mora biti storilec ipd.), ki pa podleži možnosti logičnih napak in s tem tudi napakam pri spoznavanju odločilnih dejstev.

Seveda pa so osebne informacije lahko posredni ali neposredni dokazi (podobno kot to velja za materialne, stvarne dokaze). Če so neposredni dokazi se s tem približujejo značilnostim neposrednih materialnih dokazov (npr. prstni odtis na vratu zadavljene žrtve neposredno dokazuje pravnorelevantno dejstvo, da je nosilec prstnega odtisa storil kaznivo dejanje umora), vendar je tukaj v določenem smislu posebnost, ki jim daje specifično vlogo — tako v pozitivnem kot tudi v negativnem smislu. Človek kot spoznavajoče bitje in aktiven udeleženec bivanja okoli sebe sprejema in doživlja dogodek drugače kot neživa materija, zato se nam zdi napačno stališče sovjetskih (pa tudi drugih) teoretikov, ki razlagajo spoznavni proces (na splošno, in pri preiskovanju kaznivih dejanj) s teorijo odraza. Teorija odraza namreč predpostavlja bolj ali manj pasivno odražanje ob-

¹⁷ Mulbar, E. Ispitivanje, s. 5.

¹⁸ Geerds, F.: Vernehmungstechnik, s. 6.

¹⁹ McConville in Baldwin: The Role of Interrogation in crime discovery and conviction.

²⁰ Vodinec, op. cit. s. 100.

jekta v spoznavajočem subjektu, pri čemer je primaren objekt, ne pa subjekt spoznavanja. Že na drugem mestu smo omenili, da se nam zato zdi primernejša teorija skladnosti-korespondence. Dogodek (kaznivo dejanje) z vsemi svojimi posebnostmi oddaja signale tako v živo kot neživo materijo (sledovi, materialni dokazi, situacija na kraju dejanja, priče-očividci, žrtev, storilec itd.), vendar »odraza« v neživi materiji ni mogoče povsem istovetiti s človeškim spominom. Čeprav je odraz v neživi materiji (npr. prstni odtis, mikrosledi, sledi orožja ipd.) lahko celo bolj zanesljiv dokaz kot pričanje (tudi dobronamerne) priče dejanja, je vendarle informacijsko skromnejši od tega. Vsako doživljanje nekega dogodka v človeku ne zapusti le pasivnega odraza, kajti človek dogodek selektivno percipira, ga oceni in mu daje določen pomen, česar pa v neživi materiji ni. Zato menimo, da imajo osebni viri (operativnih in dokaznih) informacij v smislu neposrednih dokazov vendarle poseben pomen in vlogo. Ne nazadnje tudi zato, ker so tu možne posebne vrste napak, ki so subjektivne narave in ki pri materialnih virih informacij ne obstajajo. (Res pa je, da tako materialne kot tudi osebne vire informacij lahko spoznavajoči subjekt — preiskovalni sodnik, delavec organov za notranje zadeve ipd. napačno zazna, toda to pomeni že naslednjo stopnjo v procesu spoznavanja.)

Razlike med osebnimi in stvarnimi viri operativnih in dokaznih informacij obstajajo torej tudi glede načina pridobivanja. Zlasti z vidika procesnega prava je delitev na ene in druge vrste dokazov pomembna, saj obstajajo drugačni procesni režimi za pridobivanje osebnih dokazov kot za materialne dokaze. Kobe zato upravičeno opozarja, da je zlasti z vidika predkazenskega postopka in dela organov za notranje zadeve potrebno razlikovati med obema vrstama dokazov: medtem ko se materialni dokazi lahko uporabijo kot dokaz v nadaljnjem postopku, so izjave oseb, zlasti še osumljenca in privilegiranih prič pomembne zgolj orientacijsko.

3. Pomen informacij, ki jih posreduje domnevni storilec

Ker smo že v splošnih razmišljanjih omenili posebni status osebnih virov neposrednih dokazov oziroma operativnih in dokaznih informacij, je seveda razumljivo, da so te še toliko

bolj pomembne, če izhajajo od samega storilca. Največkrat le on pozna podrobnosti samega dejanja in je tako najpopolnejši (čeprav tudi ne nezmotljiv) vir informacij. Ni torej presenetljivo, da je preiskovanje pogosto usmerjeno prav k njemu, in da želijo organi pregona včasih tudi za vsako ceno priti do njegovega priznanja ali kakšne druge pomembne izjave. **Domnevni storilec tako postane dragocen vir dokazov zoper samega sebe in osrednji objekt (subjekt) preiskovanja.**²¹

Fred E. Inbau omenja še en dejavnik, ki postavlja zaslišanje osumljenca v ospredje preiskovanja: nezmožnost, da bi drugače prišli do resnice. Takole piše: »Številne kazenske primere, četudi jih obravnavajo najbolj sposobni policijski oddelki, ni mogoče rešiti drugače kot s pomočjo priznanja krivega posameznika ali na podlagi informacij, ki jih pridobimo z zaslišanjem drugih osumljencev.«²² Mnenje, da je potrebno samo dovolj skrbno iskati materialne dokaze in na njihovi osnovi priti do storilca in mu dokazati krivdo, je zmotno. Dostikrat tudi najbolj skrbno iskanje sledov ne prinese uspeha, zato je mogoče ugotoviti storilca izključno le z zaslišanjem. Podobna stališča zavzemajo tudi drugi, zlasti kriminalistični pisci.

Problematiko zbiranja operativnih in dokaznih informacij od domnevnega storilca je mogoče obravnavati vsaj z dveh zornih kotov: spoznavnega (gnoseološkega) in pravnega (dokaznega). Storilec je že iz prej omenjenih razlogov najprimernejši in najprikladnejši vir informacij o kaznivem dejanju, vendar je v njegovem interesu, da teh podatkov ne posreduje organom odkrivanja in pregona, saj sicer tvega, da bo odkrit in obsojen. Nastaja konfliktna situacija, v kateri si preiskovalci prizadevajo pridobiti od osumljenca željene informacije in odkriti kaznivo dejanje, zato skušajo pri zaslišanju uporabiti najboljšo taktiko, s katero bi dosegli svoj namen, storilec pa, po drugi strani, informacije zadržati zase, pri čemer prav tako uporablja taktiko, ki se mu zdi najprimernejša. Da ne bi postal osumljeni predmet brezobzirnih napadov preiskovalnih organov, so njihovi dejavnosti postavljeni pravni in etični okviri. Prav v zvezi z zbiranjem informacij od domnevnega storilca, se najbolje kaže varovalna vloga kazenskega procesnega prava, ki naj zagotovi, da le-ta ne

²¹ Zupančič, B.: Criminal Law: The Rules and the Conflict.

²² Inbau, F.: Police Interrogation a practical necessity, s. 543.

bo za vsako ceno in s pomočjo vseh sredstev vir informacij zoper sebe.

Razvoj kazenskega procesnega prava je v marsičem tudi razvoj urejanja načinov in sredstev zbiranja informacij od domnevnega storilca. To ne preseneča, saj je bilo v preteklosti toliko manj možnosti za ugotavljanje resnice s pomočjo materialnih dokazov, zato je bila pozornost osredotočena predvsem na osumljenca in priče. Če je bilo v nekem obdobju mogoče tudi s silo pridobiti izjave in zlasti priznanje osumljenega, je to v prvi vrsti pomenilo prevlado interesa, da se spozna resnica in storilec kaznuje, nad interesom, da je postopek human in človek varovan pred nasilnimi posegi državnih (ali drugih) organov. Ta dilema ostaja v času celotnega razvoja kazenskega procesnega prava in je predmet različnih ocen, stališč in pogledov tudi danes. Teoretiki in praktiki, procesualisti in kriminalisti, pravniki in laiki, politiki in javnost imajo o tem vprašanju različna mnenja, ki se kažejo bodisi v težnji k represivnosti in učinkovitosti odkrivanja in preganjanja storilcev, bodisi v zahtevi po demokratičnosti, humanosti in zakonitosti postopka z domnevnim storilcem.

Čeprav morebiti obstaja protislovje med težnjo po učinkovitosti pridobivanja informacij od domnevnega storilca in zahtevo po varovanju človekovih (se pravi tudi storilčevih) pravic, je to protislovje le delno, kajti zbiranje informacij s kakršnimi koli sredstvi in metodami zasliševanja ne pomeni vedno tudi resničnosti tako ugotovljenih dejstev. Najbolj skrajni primer za to so mučenja v zvezi s čarovništvom in priznanja, ki so jih tako izsilili in so bila podlaga za obsodbo. Tudi v teh primerih, ko je šlo za očitno izmišljena priznanja izmišljenih deliktov, in kljub monstroznosti načina postopka, ki je skoraj v vsakem primeru nujno pripeljal do obsodbe, so vendarle vsaj delno skušali upoštevati tudi kriterij resničnosti: priznanje, ki je bilo dano inkvizitorju med mučenjem, je moralo biti ponovljeno tudi kasneje brez prisile. (Več o tem glej Bayer, V.: Ugovor s davlom.) Omejitve, ki jih določajo zakoni (tudi naš ZKP) glede zasliševanja obdolžencev imajo poleg varovanja pravic tudi namen prepričati, da bi prišlo do neresničnih priznanj ali drugih izjav.

V zvezi s konfliktno situacijo, v katero prihaja domnevni storilec pri zasliševanju, je pomembno stališče B. Zupančiča, ki vidi rešitev v dosledni kontradiktornosti postopka, ko sta obe sprti strani (storilec in država) enakopravni od tre-

nutka t. i. osredotočene preiskave dalje.²³ Enakost orožja (Kobe) strank tako tudi zagotavlja, da se bo izkazala resnica in da ne bo obsojena nedolžna oseba. Vidika zakonitosti in učinkovitosti se torej prepletata in, vsaj glede obsodilne sodbe, tudi skladata.

Sicer pa si pogledjmo, kakšna je vloga operativnih in dokaznih informacij, ki jih posreduje domnevni storilec, v različnih fazah postopka preiskovanja in sojenja.

3.1. Predkazenski postopek

Namen predkazenskega postopka je zbrati dovolj podatkov za utemeljen sum, da je bilo storjeno kaznivo dejanje in da ga je storila določena oseba. Delavci organov za notranje zadeve morajo v zvezi s tem opraviti vrsto nalog, ki izhajajo predvsem iz 151. člena Zakona o kazenskem postopku in na podlagi zbranih obvestil sestaviti kazensko ovadbo.

V predkazenskem postopku gre z gnoseološkega stališča torej predvsem za to, da se kaznivo dejanje in storilec odkrijeta in da se zbere dovolj informacij za odločitev javnega tožilca ali bo nadaljeval postopek (zahteval dopolnilne informacije od organov za notranje zadeve, zahteval preiskavo, vložil neposredno obtožnico) ali pa ga ustavil. Drugače rečeno, potrebno je oblikovati hipotezo o krivdi neke osebe, hipotezo, ki je z določeno stopnjo verjetnosti (utemeljen sum) izražena v kazenski ovadbi.

Glede na tematiko naše razprave je pomembno predvsem vprašanje odkrivanja storilcev kaznivih dejanj. Že leta statistični podatki o kriminaliteti v Sloveniji kažejo, da je od vseh zabeleženih kaznivih dejanj v približno 30 % primerov storilec znan že ob odkritju dejanja, se pravi, da ga ni potrebno iskati, marveč le preveriti zbrane dokaze in opraviti z njim »informativni« pogovor. V ostalih primerih odkrijejo delavci organov za notranje zadeve domnevnega storilca v okoli 38 % primerov, blizu 40 % vseh storilcev pa ostaja neodkritih.²⁴

To nakazuje tudi vlogo izjav domnevnih storilcev organom za notranje zadeve v predkazenskem postopku. Zakon o kazenskem postopku določa v 151. čl., da organi za notranje zadeve pri zbiranju obvestil po tem členu ne smejo občanov zasliševati kot obdolžence, priče ali iz-

²³ Zupančič, B.: Legitimatium ad causam: Primerjava med kazenskim in pravnim postopkom.

²⁴ Čelik, P.: Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1986.

vedence. Gre torej le za zbiranje obvestil, ki naj pomagajo odkriti storilca, ne pa tudi dokazov, ki bi bili uporabljeni zoper obdolženca med glavno obravnavo. Namen razgovorov (tudi z domnevnim storilcem) je dobiti toliko informacij, da organi za notranje zadeve **utemeljeno menijo, da so našli pravega storilca** in ga s kazensko ovadbo prijavijo javnemu tožilstvu. Če je storilec znan že ob zaznavi kaznivega dejanja, operativno delo za izsleditev storilca ni potrebno, razgovor z osumljenim pa ima predvsem namen utrditi prepričanje kriminalistov o krivdi osumljenca, odpraviti morebitne nejasnosti in najti nova dejstva in dokaze. V smislu Zupančičeve »osredotočene preiskave« bi lahko rekli, da v tovrstnih situacijah pravzaprav ne bi bilo razloga za razgovor z osumljenim, kajti zoper osumljenca že obstaja utemeljen sum, da je storil kaznivo dejanje. V poštev bi prišlo le zaslišanje, ki bi ga opravil preiskovalni sodnik, z vsemi procesnimi garancijami in formalnostmi, ki sodijo zraven.

V primerih, ko storilec ob sami zaznavi kaznivega dejanja še ni znan, pa morajo organi za notranje zadeve ukreniti potrebno, da bi ga odkrili. Preiskovalne situacije so pri tem lahko različne. Obstajajo lahko bolj ali manj močni in jasni indici, kje iskati storilca, ali pa preiskovalci tavajo v popolni temi. Pri iskanju in preverjanju indicij se v nekem trenutku sum usmeri v povsem določeno osebo (ali osebe). Tedaj še ni jasno, da gre zares za storilca, obstaja le možnost, ena od več predpostavk (verzij), da bi prav ta oseba utegnila biti storilec. V takšnih situacijah ima zbiranje obvestil od osumljenca predvsem **namen okrepiti sum zoper njega** (ali pa ga izločiti iz kroga sumljivih oseb), bodisi s preverjanjem njegovega alibija, zbiranjem razbremenilnih in obremenilnih informacij, iskanjem materialnih dokazov (na podlagi osumljenčevih izjav) in, ne nazadnje, prizadevanjem pridobiti njegovo priznanje. Skratka, namen delavcev organov za notranje zadeve je zbrati toliko informacij, da okrepijo sum zoper določeno osebo in jo nato kot utemeljeno sumljivo ovadijo javnemu tožilstvu.

Med zbiranjem obvestil od občanov torej v nekem trenutku postane jasno, da bi določena oseba utegnila biti storilec, in od tega trenutka dalje **preneha iskalna vloga organov za notranje zadeve in se prične dokazovalna** (čeprav ne v smislu pridobivanja izjav kot formalnih dokazov), ki ima lahko odločilne posledice za usodo

celotnega nadaljnega kazenskega postopka. Prav v zvezi s tem pa postane aktualna Zupančičeva misel o vlogi predkazenskega oz. pred-sodnega postopka: »Reči, da predsodni postopek še ni kazenski postopek samo zato, ker s strani sodišča ali tožilca podpisani papir še nima vložišnega pečata, se pravi zatiskati si oči pred dejstvom, da se prav v predsodnem postopku pred policijo vseh držav dogajajo za obdolženca odločilne stvari. Ker procesna teorija tega predsodnega postopka ne jemlje dovolj resno, se dogaja, da procesna praksa z levico predsodnega postopka vnaprej vzame prav tiste kavtele in garancije, katere z desnico sodne preiskave in glavne obravnave tako velikodušno ponuja kasneje, ko so postale že brezpredmetne.«²⁵

Predlogi (Zupančič), naj bi organi za notranje zadeve prenehali s poizvedovanji in zbiranjem dokazov v trenutku, ko postane storilec znan, so v praksi težko izvedljivi, saj postane storilec znan navadno tedaj, ko je zbranih dovolj dokaznih in operativnih informacij, ki omogočajo preiskovalcem utemeljiti svoj sum zoper določeno osebo. Postopek spoznavanja resnice in zbiranja dokazov je v takšnih primerih neločljivo prepleten in povezan in ga ni mogoče nasilno ločevati. Če ni dovolj dokazov (materialnih in osebnih), tudi ni mogoče utemeljeno sumiti, da je neka oseba storila kaznivo dejanje. Prijavljanje neutemeljeno sumljivih javnemu tožilstvu pa bi bilo nesmotrno: številne ovadbe bi bile zavrnjene, delo organov za notranje zadeve neučinkovito, dosti osumljencev pa po nepotrebnem spravljeno v kazenski postopek.

Tu so še druge okoliščine, ki onemogočajo prenos pristojnosti preiskovanja z organov za notranje zadeve na sodne organe ob t. i. osredotočeni preiskavi. Tako se npr. pogosto pojavljajo situacije, ko kriminalisti že na začetku preiskovanja odkrijejo materialne dokaze (sledove na kraju dejanja, predmete, ki jih je pustil storilec) ali zberejo osebne dokaze (izjave priče, ki jo je bilo potrebno zališati zaradi nujnosti), storilec pa še ni znan. Seveda bi bilo nesmiselno, če teh dokazov ne bi uporabili za iskanje storilca in za dokazovanje njegove krivde potem, ko bi bil domnevni storilec odkrit. Tudi to so torej razlogi, da bi bil prehod pristojnosti v trenutku osredotočene preiskave v praksi težko izvedljiv.

Tudi kritike, ki izhajajo iz systemske analize kazenskega postopka, da je že sedaj veliko število oseb v tem postopku po nepotrebnem, ker

²⁵ Zupančič, B.: *Legitimatío ad causam...*, s. 2.

so kasneje oproščene ali je zoper njih postopek ustavljen, potrjujejo naše stališče.²⁶ Gre preprosto za to, da je namen predkazenskega postopka zbrati toliko dejstev in dokazov, da obstaja utemeljen sum, da je bilo storjeno kaznivo dejanje in da ga je storila neka oseba. Potrebna je torej določena stopnja verjetnosti, medtem ko mora biti za obsodbo prisotna gotovost. Cilj predkazenskega postopka je odkriti razloge za sum, da je bilo storjeno kaznivo dejanje in nato zbrati dovolj dejstev, ki vodijo k utemeljenemu sumu.

3.2. Predhodni postopek

Predhodni postopek (preiskava) se začne zoper določeno osebo, če je utemeljen sum, da je le ta storila kaznivo dejanje (157. čl. ZKP), namen tega postopka pa je zbrati dokaze in podatke, ki so potrebni za odločitev ali naj se vloži obtožnica ali ustavi postopek, dokaze, za katere je nevarnost, da jih na glavni obravnavi ne bo mogoče ponoviti ali da bi bila njihova izvedba zvezana s težavami, kot tudi druge dokaze, ki utegnejo biti koristni za postopek in je glede na okoliščine primera smotno, da se izvedejo. Predhodni postopek se torej prične s sklepom o preiskavi, ki ga izda preiskovalni sodnik na zahtevo javnega tožilca.

Že iz zakonskega besedila je razvidno, da je mogoče uvesti preiskavo le zoper **določeno osebo**, ki je utemeljeno sumljiva, da je storila kaznivo dejanje. Ne zadostujejo torej razlogi za sum, potrebna je večja stopnja verjetnosti — utemeljen sum, ki mora biti poleg tega omejen na določeno osebo. Preiskave potemtakem ni mogoče uvesti zoper več oseb, čeprav je npr. povsem jasno, da je storilec ena izmed njih. Kdaj prerastejo »razlogi za sum« v utemeljen sum je seveda na splošno težko reči. Podobno kot smo že rekli v zvezi z »osredotočeno« preiskavo, je to odvisno od konkretne situacije.

Pomen izjav, ki jih v tej fazi postopka posreduje domnevni storilec (obdolženi), je velik, saj se tedaj praviloma prvič pojavlja v vlogi formalnega dokaznega sredstva. Preiskovalni sodnik mora obdolženega zaslišati še predno izda sklep o preiskavi (razen če bi bilo nevarno odlašati). (159/2 ZKP.) Tedaj se lahko prepriča ali je zahteva za preiskavo upravičena, zato so izjave domnevnega storilca lahko odločilne za nadaljnji potek postopka.

Položaj obdolženega je v fazi preiskave docela drugačen kot v postopku pred organi za notranje zadeve. Ne le, da je zaslišanje kot preiskovalno dejanje podrobneje urejeno v določbah Zakona o kazenskem postopku, da obstaja vrsta formalnosti, ki jih v predkazenskem postopku ni, da ima zaslišani pravico do zagovornika itd., sedaj je obdolženi prvič v situaciji, ko se njegove izjave lahko uporabijo kot dokaz zoper njega samega. Številni primeri kažejo, da sodišče marsikdaj celo **bolj verjame in zaupa izjavam, ki so jih obdolženi dali v preiskavi, kot izjavam danim na glavni obravnavi.** Sodišče se praviloma ne more sklicevati na izjave, ki jih je osumljeni dal organom za notranje zadeve, prav lahko pa upošteva izjave zaslišanega pred preiskovalnim sodnikom. Pomembno je torej, da so izjave domnevnega storilca v preiskavi dokaz v nadaljnjem kazenskem postopku.

Hkrati s prvim zaslišanjem nastopi tudi večja kontradiktornost postopka, saj ima tedaj zaslišani prvič pravico do zagovornika. Kot smo že omenili, pa nekateri procesualisti (npr. Zupančič) sodijo, da je v tej fazi postopka že prepozno za pričetek kontradiktornosti, kajti v praksi gre dostikrat zgolj za ponavljanje tistega, kar so organi za notranje zadeve opravili že v predkazenskem postopku.

Izjave, ki jih obdolženi posreduje preiskovalnemu sodniku, imajo več pomenov: za samega sodnika so sredstvo, s katerim se prepriča o utemeljenosti suma, in način preverjanja dejstev, ki so jih ugotovili delavci organov za notranje zadeve. Hkrati je to tudi pot k iskanju in zbiranju novih dokazov (materialnih in osebnih). Preiskovalni sodnik na ta način prihaja do svoje podobe (verzije) o poteku dejanja in storilcu. Izjave imajo zanj gnoseološko (spoznavno) vrednost. Čeprav so utemeljene kritike, da je preiskovalni sodnik v praksi dostikrat pasiven, ponavljal in tog, je vendarle res, da je v »določenem smislu tudi raziskovalec, ki ima svoj načrt preiskave, ki si zastavi različne verzije zadeve, ki jo raziskuje, in na podlagi tega tudi opravlja preiskovalna in druga procesna dejanja.«²⁷

Po drugi strani so informacije, ki jih na zaslišanju posreduje obdolženi, orientacija javnemu tožilcu za nadaljnji postopek. Po zaključeni preiskavi se morajo izjave obdolženega izločiti v smislu 83. čl. ZKP in shraniti pri preiskovalnemu sodniku, zato tožilcu ostajajo le

²⁶ Vodopivec, K.: Sistemska analiza.

²⁷ Kobe, P.: Preiskovalni sodnik.

izjave, ki jih je dal obdolženi preiskovalnemu sodniku. V fazi preiskave prihaja torej do izločitve izjav osumljenca organom za notranje zadeve, čeprav so lahko te posredno razvidne tudi iz zapisnika o zaslišanju. Praksa kaže, da je takšnega posrednega uporabljanja izjav osumljenca v predkazenskem postopku relativno veliko, s tem pa se odstopa od namena zakonodajalca, da te izjave ne bi imele procesnega pomena.

Ne nazadnje so izjave obdolženega pri zaslišanju v preiskavi pomembne tudi za potek glavne obravnave. Z njihovo pomočjo si razpravljajoči sodnik ustvari podobo o obtožencu, sestavi načrt zaslišanja, izlušči kritična ali sporna mesta v izjavah in podobno. Za spoznavanje resnice je pomembno tudi dejstvo, kako je obtoženi spreminjal izjave v predhodnem postopku, kako se je zagovarjal, kakšne argumente je navajal, zato ni čudno, da v praksi razpravljajoči sodniki namenjajo izjavam obdolženega v predhodnem postopku veliko pozornosti.

3.3. Glavna obravnava

»V obeh glavnih modelih kazenskega postopka (kontinentalnem in anglosaškem) je po tradiciji veljala naravna domneva, da se kazenska zadeva odloči na, oziroma po, glavni obravnavi. Tam se procesno predloži pravna kvalifikacija dejanja, izvedejo vsi dokazi, opravi njihova ocena, izda krivdo — oziroma prosto — rek in izreče zakonita sankcija. Da se morajo vsa ta dejanja opraviti na sodišču, je samo po sebi umevno. S tem pa še ni rečeno, da dogajanje v sodni dvorani ni — tudi z epistemološkega stališča — le šibak in zapoznel odmev na neko kritično predhodno dogajanje na policijski postaji, če so že tam prišle na dan odločilne informacije o kazenski zadevi,« piše Zupančič.²⁸ Pri tem se njegova kritika nanaša predvsem na dokaze, ki izhajajo od samega obdolženca — bodi kot neposredne izjave ali njihove posledice v obliki najdenih materialnih dokazov.

Takšno stališče pa prikazuje, po našem mnenju, le en vidik problematike. Sodniki resda ne morejo mimo izjav, ki jih obtoženec posreduje v predhodnem postopku, vendar imajo te izjave predvsem orientacijski pomen. Opozorilo je važno v toliko, kolikor določena hipoteza ali stališče sodnika vpliva na njegovo odprtost za

apercipiranje drugih dejstev, ki se s hipotezo ne skladajo. Takšnih psiholoških značilnosti ni mogoče spregledati in neupoštevati, po drugi strani pa tudi ne precenjevati. Človek je vendarle razumno bitje, ki razmišlja logično, tehta argumente in ocenjuje resničnost izjav, čeprav je izpostavljen tudi psihološkimi vplivom.

Dolgoletne izkušnje kriminalističnih in sodnih delavcev kažejo, da pot do resnične izpovedbe storilca ni ne lahka ne kratka. Storilec čestokrat spreminja svoje izjave, pač v skladu s situacijo, v kateri je in teži argumentov in dokazov zoper sebe. Spregledati to, in zavrniti informacije, ki izhajajo iz izjav, ki jih je domnevni storilec posredoval med kazenskim postopkom, bi bilo prav tako nespametno in nedialektično kot sprejeti jih nekritično in brez dvoma.

V raziskavi, ki jo opravljamo na Inštitutu za kriminologijo,²⁹ smo ugotovili, da se izjave domnevnih storilcev med postopkom pogosto spreminjajo in da sodišče na glavni obravnavi včasih takšne spremembe upošteva, drugič ne, odvisno pač od konkretne dokazne situacije in ocene verodostojnosti izjav danih enim ali drugim organom. Čeprav se izjave, ki jih osumljeni dajo v predkazenskem postopku organom za notranje zadeve praviloma ne smejo uporabiti v okviru glavne obravnave, praksa vendarle kaže, da to ni vedno tako, saj se uradni zaznamki o razgovoru z osumljenim ne izločajo iz spisa dosledno (83. člen ZKP), včasih pa se z zapisnikom o zaslišanju obdolženca pred preiskovalnim sodnikom prav tako prenesejo tudi izjave, ki jih je osumljeni podal kriminalističnim delavcem. V takšnih situacijah je razumljivo, da sodišče ne more mimo teh informacij in jih vsaj posredno uporablja tudi pri izreku sodbe.

Izjava obtoženca na glavni obravnavi je pomemben dokaz, ki ga sodišče upošteva, če je izjava logična, utemeljena in skladna z ostalimi dokazi. Tudi tedaj, ko obtoženi očitno drugače izjavlja kot v predhodnem postopku oz. preiskavi, sodišče takšne spremembe upošteva, če so resnične oz. verjetne. Po drugi strani pa lahko izjavo obtoženca zavrne, čeprav je ta skozi ves postopek govoril enako in izjav ni spreminjal, če sodi, da zaslišani ne govori resnice.³⁰

²⁹ Gre za raziskavo »Kriminalistični in pravni vidiki razgovora z osumljencem«, ki jo financira RSNZ SR Slovenije.

³⁰ Več o tem in o rezultatih raziskave bomo spregovorili v naslednjih številkah revije.

²⁸ Zupančič, B.: *Legitimatío ad causam...*, s. 5.

4. Vrste izjav domnevnega storilca

Domnevni storilec daje med predkazenskim in kazenskim postopkom različne vrste izjav, z različno vsebino in pomenom za spoznavanje resnice o kaznivem dejanju. Povsem se strinjamo s stališčem, da njegove izjave niso le sredstvo za ugotavljanje resnice, (oziroma to ne bi smele biti) pač pa predvsem možnost za obrambo. Zato osumljeni ni dolžan dati izjav niti ni obvezan podati resničnih izjav. Ali bo kaj izpovedal in kaj bo povedal je izključno njegova odločitev, ki je odvisna od preiskovalne situacije (zlasti še dokazne situacije), osebnih lastnosti zaslišanega, njegovega dojemanja nastalega položaja in drugih subjektivnih in objektivnih okoliščin.

S kriminalističnega in procesnega zornega kota bi lahko izjave, ki jih neposredno ali posredno (npr. z molkom, kretnjami, mimiko ipd.) daje preiskovalnim in sodnim organom domnevni storilec, razdelili na:

- priznanje (popolno, delno, lažno);
- zanikanje (aktivno, pasivno, resnično, lažno);
- molk;
- izjave na poligrafu;
- lastnoročno napisane izjave;
- lastnoročno narisane skice;
- izjave z rekonstrukcijo dejanja.

Priznanju so prav gotovo namenjali največ pozornosti in mu dajali tako v teoriji kot tudi v praksi največjo težo. To je razumljivo, saj popolno priznanje, ki se ujema z vsemi ugotovljenimi dejstvi in dokazi, pomeni močan argument, da je osumljeni (obdolženi, obtoženi) zares storil očitano dejanje. To je pomembno tako za kriminaliste v predkazenskem postopku, kot tudi preiskovalne sodnike v preiskavi in za razpravljajoči senat pri odločanju o krivdi obtoženca. Popolno priznanje, ki morebiti vsebuje tudi takšna dejstva, ki so lahko znana samo storilcu ali za katera niso vedeli niti organi odkrivanja, navadno odstrani tudi tisto senco dvoma, ki morda še ostaja pri preiskovalcih in sodnikih glede krivde obdolženca. Odkrito priznanje dejanja v okoliščinah, ki (z dokaznega vidika) niso brezupne za domnevnega storilca, sodišče praviloma upošteva kot olajševalno okoliščino.

Priznanje, ki ni podprto z materialnimi dokazi, pa je lahko dvorezen meč — zlasti v pred-

kazenskem postopku. Tedaj namreč veliko pomeni za subjektivno prepričanje preiskovalcev, da imajo pred seboj resničnega storilca, z dokaznega vidika pa takšno priznanje, ki ga zaslišani običajno že v preiskavi prekličijo, nima posebne teže, pač pa lahko pomeni nevarnost, da se kriminalisti zadovoljijo z danim priznanjem in ne nadaljujejo z zbiranjem drugih dokazov. Ko osumljeni kasneje priznanje prekličijo, se podre celotna dokazna zgradba, in je ugotavljanje krivde storilca onemogočeno.

Čeprav je vrednost priznanja odvisna od tega, kdaj je podano in v kakšni dokazni situaciji, nekatere tuje raziskave kažejo, da zavzema prav priznanje med vsemi dokazi najvišje mesto.³¹ Tako preiskovalci kot sodniki in porotniki, so dosti bolj prepričani o krivdi, če domnevni storilec prizna dejanje, kot tedaj, ko ga sicer kljub obremenilnim dokazom zanika. Tudi eksperimenti z namišljenimi porotami potrjujejo, da dajejo ljudje priznanju poseben dokazni pomen.³²

Dokaj drugače je z **zanikanjem** kot vrsto izjave domnevnega storilca. Med domačimi procesualisti in kriminalisti je edino Vodinec podrobneje obdelal problematiko zanikanja in njegovo dokazno vrednost v kazenskem postopku. Pisec je povsem upravičeno zapisal, da je »izjava obdolženega v enaki meri dokaz ali kot priznanje ali kot argumentirano zanikanje«,³³ zato ni pravilno, da priznanje upoštevamo kot dokaz, zanikanju pa odrekamo takšen pomen. Strinjamo se s stališčem Vodineca, še zlasti, ker tudi praksa kaže, da sodišča namenajo manj pozornosti preverjanju izjave obdolženca, kadar dejanje zanika kot tedaj, ko ga priznava. Preverjanje obdolženčevega zanikanja se včasih šteje kot nepotrebno podaljševanje postopka, taktika zavlačevanja, dodatni strošek in podobno, kar vse negativno vpliva na spoznavanje resnice o dejanju. Vztrajno zanikanje dejanja, kljub drugim obremenilnim dokazom, pa sodišča včasih (čeprav neupravičeno) ocenjujejo celo kot obtežilno okoliščino in izraz trdovratnosti obtoženca (glej npr. sodbo TS Ljubljana II. K 386/87).

Tudi v zvezi z zanikanjem pa je potrebno upoštevati, za kakšno zanikanje gre: golo zani-

³¹ Kassin in Wrightsman: Confession Evidence, s. 67.

³² Prav tam, s. 68.

³³ Vodinec, V.: Dokazna vrednost poricanja u krivičnom postupku, s. 46.

kanje z obrazložitvijo; sklicevanje na alibi; dozirano zanikanje in podobno.³⁴ Pomen ima zlasti argumentirano zanikanje, medtem ko ima odkrito lažno zanikanje docela nasproten učinek: iz orožja obrambe se spremeni v orožje obtožbe. Dokazna vrednost zanikanja je torej odvisna od zanesljivosti in vsebine informacij, ki jih vsebuje izjava. V dvomu, ali je zanikanje resnično ali ne, mora sodišče ravnati po načelu »in dubio pro reo«.

V zvezi z zanikanjem se pojavlja tudi vprašanje, kaj pomeni **molk** obdolženca za njegov položaj v postopku. Že prej smo omenili, da domnevni storilec ni dolžan dati izjav in se zagovarjati, pa vendar je tudi njegov molk neke vrste izjave, ki so jo organ, ki vodi postopek, lahko razlaga po svoje. Pri tem gre lahko za popoln molk, ko osumljeni sploh ne odgovarja na vprašanja, ali pa za delni molk, ko odgovori na nekatera, molči pa na druga vprašanja. Domnevni storilec se lahko odloči za molk v predkazenskem postopku, v preiskavi oz. na glavni obravnavi pa spregovori, ali pa obratno: potem ko je podal izjavo organom za notranje zadeve, se zavije v molk. Razlogi za takšno ravnanje so različni (med drugim tudi obveznost opozorila sodišča, da se obtoženi ni dolžan zagovarjati in odgovarjati na vprašanja, nasvet odvetnika ipd.), prav tako pa je različna tudi ocena takšnega ravnanja. Zlasti vprašljivo je, kako oceniti molk domnevnega storilca v zvezi z alibijem. (Domnevni storilec se šele v preiskavi ali na glavni obravnavi sklicuje na alibi, ki ga tedaj ni mogoče več preverjati po kriminalistično-taktičnih načelih.)

Poleg obeh tradicionalnih oblik izjav, ki smo jih lahko omenili le mimogrede (priznanje in zanikanje) in številnih vmesnih kombinacij (delno priznanje, delno zanikanje ipd.) pa obstajajo še druge oblike, ki jih pravo dostikrat niti ne omenja posebej, pomenijo pa lahko posredno ali neposredno sporočilo organu, ki vodi postopek. Prav zaradi pravne neurejenosti, pa tudi spornosti, je njihova uporaba še vedno vprašljiva, zlasti pa je sporen dokazni in informacijski pomen, ki jih te izjave vsebujejo. To so predvsem izjave dane v okviru poligrafskega testiranja, pa lastnoročno napisane izjave in narisane skice, ter izjave, ki jih domnevni storilec posreduje organom za notranje zadeve s tem, da pokaže kraj dejanja, način izvršitve

ipd., vendar ne v okviru rekonstrukcije ali drugega podobnega preiskovalnega dejanja. Vprašljivo je, kakšna je njihova informacijska in dokazna vrednost in koliko so tovrstne izjave uporabne in dopustne v predkazenskem in kazenskem postopku.

Pri **poligrafskem testiranju** je spornost dvojna: prvič, osumljeni poda »izjavo« že z morebitno odklonitvijo testiranja (to se navadno ocenjuje kot indic krivde); drugič, »izjave«, ki jih testirana oseba tako ali drugače daje preko poligrafa, se razlikujejo od drugih izjav pri zaslišanju, saj pri tem ne gre za jasno definirano vsebino verbalnega sporočila, marveč za psihofizični odziv človeka na vprašanja z različno vsebino.

Verbalne izjave domnevnega storilca so lahko **ustne ali pisne** in glede na to se pojavlja zanimivo vprašanje, kakšne so razlike med eno in drugo vrsto izjav, še zlasti, ali imajo lastnoročno napisane in podpisane izjave (ali narisana skica) večjo dokazno vrednost kot ustne izjave. Čeprav je vprašanje o dopustnosti zahteve, da domnevni storilec napiše in podpiše izjavo sporno (stališče Kobeta je, da imajo organi za notranje zadeve pooblastilo, da zbirajo obvestila od občanov, da je to torej njihovo delo, ki ga ne morejo prenesti na občana),³⁵ se vendarle uporablja v predkazenskem postopku in ne gre ji odreči določenega kriminalistično-taktičnega pomena.

Na koncu moramo omeniti še eno obliko sporočila, ki bi jo težko uvrstili med doslej obravnavana, ki se prav tako pojavlja predvsem v predkazenskem postopku: zgodi se namreč, da se osumljeni odloči, da bo priznal večje število storjenih kaznivih dejanj (zlasti vlomov). Ker se lokacije in podrobnosti dejanj ne spominja, vodi kriminaliste po kraju in **pokaže**, kje je storil dejanje in kako. Navadno takšne »izjave« še slikajo in tako zabeležijo (npr. posnetki osumljenca, ki z roko kaže, kje se je splazil v stavbo), čeprav takšni posnetki nimajo dokazne vrednosti in je pravilno stališče, da jih je potrebno izločiti iz spisa v smislu 83. čl. ZKP, podobno kot druge izjave osumljenca. Kljub temu ostaja vprašanje takšnih »izjav« odprto in jim bo potrebno v prihodnje nameniti več pozornosti.

³⁵ Kobe, P.: Predkazenski postopek in njegov pomen za uvedbo in potek kazenskega postopka; stališče glede mnenja skupine.

³⁴ Prav tam, s. 63.

Sklep

Osební viri operativnih in dokaznih informacij bodo slej ko prej ostali eden najpomembnejših virov spoznavanja dejstev o kaznivem dejanju in storilcu tudi v prihodnje. Kljub njihovi spornosti se jim zlasti pri nekaterih vrstah kaznivih dejanj ne bo mogoče odreči, saj pomenijo dostikrat edino možnost za ugotavljanje resnice. Njihova posebna vrednost je tudi v možnosti zanesljivejšega spoznavanja subjektivnih elementov kaznivega dejanja, ki jih je še posebej težko odkriti iz objektivnih okoliščin dejanja. Zato ni pričakovati večjih sprememb glede njihove uporabe v predkazenskem in kazenskem postopku.

Zato je seveda toliko bolj pomembno, da se osebnim dokazom, zlasti še izjavi domnevnega storilca, nameni dosti več pozornosti, predvsem glede načina pridobivanja, vrednotenja in upo-

rabe v dokaznem postopku. Spoznati je treba nevarnosti, ki grozijo, tako za ugotavljanje prave resnice kot tudi za pravice ljudi in občanov na sploh, ter se jim izogniti oziroma jih odpraviti. Težko je reči ali je sedanja pravna ureditev teh vprašanj ustrezna oz. ali bi kazalo sprejeti drugačne rešitve. Prav gotovo pa je potrebno o tem razmišljati, preverjati in tehtati prakso in na temelju dobljenih spoznanj pripraviti morebitne predloge za spremembo. V zvezi s tem je pomembno vprašanje, kako se izjave domnevnih storilcev med postopkom spreminjajo, kaj je vzrok za spremembo, kakšne so njihove značilnosti in kako jih vrednotijo posamezni organi predkazenskega in kazenskega postopka. Upamo, da bomo z raziskavo, ki jo opravljamo na Inštitutu za kriminologijo, vsaj delno odgovorili na navedena vprašanja in dodali kamenček v mozaik znanja o domnevnem storilcu kot viru operativnih in dokaznih informacij ter njihovem pomenu za potek postopka.

Uporabljena literatura:

1. Ačimović, M.: **Sudska psihologija**. Beograd, Savremena administracija, 1983.
2. Bayer, V.: **Jugoslavensko krivično procesno pravo**, Zagreb, Školska knjiga, 1972.
3. Belkin, R. S.: **Sobiranje, issledovanie i ocenka dokazatelstv**, Moskva Nauka, 1966.
4. Čelik, P.: Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1986. **RKK**, Ljubljana 38 (1987) 2, s. 99—111.
5. Dimitrijević, D. V.: **Krivično procesno pravo**, Beograd, Savremena administracija 1982.
6. Geerds, F.: **Vernehmungstechnik** Lübeck 1976.
7. Inbau, F. E.: Police Interrogation — a practical necessity. V: **Modern Criminal Procedure**. St. Paul, West, publish. Comp. 1980.
8. Kassin, S. M. in Wrightsman, L. S.: **Confession Evidence. The Psychology of Evidence and Trial Procedure**. London, Sage 1985.
9. Kobe, P.: Predkazenski postopek in njegov pomen za uvedbo in potek kazenskega postopka. *Strunjan* 15.—17. 11. 1984. njan 15.—17. 11. 1984.
10. Kobe, P.: Preiskovalni sodnik. **Pravnik**. Ljubljana 40 (1985) 1—2, s. 17—37.
11. Krapac, D.: **Neposredni i posredni dokazi u krivičnom postupku**. Zagreb, Informator 1982.
12. McConville, M. in Baldwin, J.: The Role of Interrogation in crime discovery and conviction. **British Journal of Criminology** London, 1982, št. 2.
13. Mullbar, H.: **Ispitivanje (Interrogation)**. Prevod ZSNZ 1965.
14. Stanković, D.: **Procesni položaj okrivljenika u prvostepenom postupku savremenog jugoslovenskog krivičnog postupka**. Doktorska disertacija, Zagreb 1980.
15. Vasiljević, T.: **Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ**. Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1971.
16. Vodinelić, V.: **Kriminalistika: otkrivanje i dokazivanje** Skopje, Fakultet za bezbednost i opštествena samozaštita, 1985.
17. Vodinelić, V.: Dokazna vrijednost poricanja u krivičnom postupku. **JRKKP** Beograd 25 (1987) 1, s. 46—85.
18. Vodopivec, K.: Sistemska analiza predkazenskega in kazenskega postopka, **RKK** Ljubljana 36 (1985) 3, s. 195—206.
19. Zupančič, B.: **Criminal Law: The Conflict and the Rules**, New York 1981.
20. Zupančič, B.: Legitimatío ad causam: Primerjava med kazenskim in pravdnim postopkom. **Zbornik znanstvenih razprav** Ljubljana XLVII. **JRKK** — Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo. **RKK** — Revija za kriminalistiko in kriminologijo.

UDC 343.144

The Suspect as a source of Information and Evidence

Maver dr. Darko, Senior Research Fellow, Institute of Criminology, Yugoslavia

Personal evidence, especially statements given by alleged offenders, present one of the most delicate and controversial areas of criminalistics and criminal procedure law. In spite of every endeavour to increase the role of material evidence, the interrogation of the suspect remains nevertheless one of the most important sources of information for criminal procedure and the suspect himself becomes the most wanted element for crime investigation agencies. In this situation we are confronted with two tendencies: to use in every way possible the

alleged offender as a source of evidence against himself and to make in this way investigation efficient or to protect him as much as possible against violent and unlawful intervention by state agencies, thus risking less successful crime detection. Legal regulations and practice try to find a way between these two extremes. By studying the characteristics of alleged offenders' statements in the phase of criminal investigation and trial, their changes and their importance for proving guilt, it is possible to reach more adequate legal and practical solutions.